

OCJENE I PRIKAZI

UDK 930.2(497.12)
Pregledni rad

NOVA DOSTIGNUĆA SLOVENSKE HISTORIOGRAFIJE

Petar Korunić

Neki slovenski i hrvatski intelektualci-narodnjaci zagovarali su već u XIX. stoljeću (od 1848. dalje) stvaranje kulturne («duhovne») federacije u Južnih Slavena. Iako su neko vrijeme (Hrvati uglavnom do 1870) polazili od iluzije (nasljeđene od ilirizma) o stvaranju jedinstvenog književnog jezika i književnosti za sve Južne Slavena, prolazeći pri tom kroz više faza razvoja jugoslavizma (s različitim varijantama kulturnog i političkog značenja), ipak su hrvatski i slovenski narodnjaci liberali od 1848. dalje polazili od pojedinačnih nacionalnih i političkih individualnosti u Južnih Slavena i pretpostavljali njihovo uže kulturno zbliženje: stvaranje kulturne (unutar političke) jugoslavenske federacije. Taj se san o kulturnoj federaciji nije nikada ostvario. Kulturni odnosi između Hrvatske i Slovenije i danas su, zaključili bismo, više nego konfederativni. Ostavljajući da o međusobnim kulturnim odnosima Hrvata i Slovenaca govorimo drugom prilikom, valja istaći da su novija dostignuća slovenske historiografije u Hrvatskoj (osim, djelomično, kod malog broja historičara) nepoznata. Razumije se da je, zbog toga, suvišno govoriti o međusobnom utjecaju. Kod Slovenaca nije tako: njihovi časopisi (poglavito *Zgodovinski časopis*) donose povremeno izvještaje o dostignućima hrvatske historiografije.

Naša je namjera da hrvatsku javnost počnemo upoznavati s dostignućima slovenske historiografije. Ali prije no što skrenemo pažnju na neka vrijedna djela slovenskih historičara, smatramo da je potrebno donijeti kratki pregled razvoja historiografije u Slovenaca. A razvoj slovenske historiografije i njena novija značajna znanstvena dostignuća dijalektički su povezana s društvenim i povijesnim razvojem slovenskog naroda.

* * *

I. Uvod: kratki pregled slovenske historiografije

a) *Počeci*. Slovenska se historiografija počela razvijati, zbog kasnog nastanka domaćih (srednjovjekovnih) kulturnih središta, razmjerno kasno. Zbog društvene strukture slovenskog stanovništva — dakle, zbog socijalnog

položaja slovenskog naroda, ograničenog uglavnom na podložnički sloj, koji je živio pod upravom feudalaca stranoga porijekla — u slovensku se historiografiju počeo uvoditi slovenski jezik i slovenska (narodna) koncepcija tek potkraj XVIII. stoljeća: s pojavom i razvojem slovenskoga građanstva. Politički i kulturni razvoj Slovenaca, koji se kretao u okvirima strane države, nije dopuštao da se u njih još u srednjem vijeku počne razvijati samostalni literarni i znanstveni rad. Dakle, sve do početka slovenskog narodnog buđenja (krajem XVIII. stoljeća) ne možemo historijska djela, koja se bave prošlošću Slovenaca, nazvati »slovenskom« historiografijom. Pa ipak, starija su historijska djela imala stanovitu vrijednost za razvoj slovenske historiografije, pa ih ne možemo zanemariti.

b) Utjecaji (izvana). Prva djela, koja govore o prošlosti Slovenaca, nastala su u samostanima izvan (ali u blizini) slovenskog etničkog prostora (P. Diakon, *Historia Langobardorum*, Furlanija, god. 807—810; nepoznati salzburški svećenik, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, god. 871). Ali i nakon nastanka domaćih samostana (od XII. stoljeća dalje) značajnija historiografska djela su rijetka, i njih su u pravilu pisali stranci: u XIII. stoljeću: Sifrid iz Jurkloštra, Pjesma o Leopoldu Babenberžaninu; Ulrik iz Lichtensteina, *Frauendienst* i *Frauenbuch*; u XIV. stoljeću: opat Ivan Vetrinjski, *Liber certarum historiarum*; vitez Otokar iz Geule, *Oesterreichische Reimchronik*; u XV. stoljeću: celjski minorit, *Die Cillier Chronik*; Jakob Unrest, *Chronicon Austriacum*, *Chronicon Carinthiacum*. Sva su ta djela pisana na latinskom ili njemačkom jeziku; imaju kroničarski značaj i zanimaju se samo za vojne i političke događaje.

Humanizam je razvoju historiografije trebao donijeti nov poticaj. Međutim, humanizam je samo u »historijskih« naroda, koji su imali vlastitu državu i političku povijest, unosio u historiografiju prve oblike nacionalne koncepcije (u državnompravnom pogledu). Zato humanistička historiografija nije Slovincima, kao malom »nehistorijskom« narodu bez vlastite države, mogla dati poticaja za nastanak značajnijih djela.

U protestantskih pisaca (A. Bohoriča, J. Dalmatina, P. Trubara) nalazimo (oko 1584) samo neke bilješke u kojima Slovence ubrajaju među Slavene i govore o slavenskom prostranstvu. Pod utjecajem pak nekritične njemačke humanističke historiografije kroničarskog značenja (Lazius, Aventin, sredina XVI. stoljeća), njemački humanist i protestant Hieronim Megiser (jedno vrijeme rektor protestantske škole u Celovcu) u svom djelu »*Annales Carinthia*« (1612) povijest Koruške posmatrao je kao dio njemačke povijesti, Slovence (*Windische*) pribrojio je Germanima, dok je slovensko i njemačko stanovništvo, po njemu, trebalo da bude spojeno u jedan narod (dakako — germanski). Takvu koncepciju povijesti slovenskih pokrajina (pokrajinsko-patriotskog značenja s njemačkom tendencijom slovenske povijesti) prihvatili su obojica najutjecajnijih predstavnika polihistorije među Slovincima u XVII. stoljeću: I. L. Schönleben (u glavnom djelu »*Carniolia antiqua et nova*«, 1681) i I. V. Valvasor (u glavnom djelu »*Die Ehre des Hertzogthums Crain*«, 1689). Njihova djela, kao i djelo M. Baučera (»*Historia rerum Noricarum et Forojuliensium*«), nekritična i bez vrijednosti za starije razdoblje, značajna su kao izvori za XVI. i XVII. stoljeće, pošto su ih temeljili na arhivskoj građi.

U metodološkom pogledu značajnija su neka djela iz sredine XVIII. stoljeća — i to poglavito znanstvena djela korušskog Slovenca Marka Hanziča (»Germania sacra«, 1727—54), na kojeg je utjecao novi smjer kritične (francuske, maurinske) historiografije, i Rudolfa Coroninija (»Teutamen genealogico-chronologicum... Goritiae«, 1752). Pa ipak, i ta su djela zadržala pokrajinsku koncepciju, bila su posvećena povijesti dinastija, te se nisu bavila prošlošću i razvojem slovenskog naroda u cjelini.

Prvo povijesno djelo pisano na slovenskom jeziku potječe od Marka Pohlina (»Kraynska kroneka«, 1770—88). Bio je to samo koncept iz djela Schönlebena, nije bio objavljen niti je unosio napredak u historiografiju. Međutim, prvi koji je napustio nekritičnu historiografiju (pokrajinskog značenja i njemačku koncepciju) te s gledišta slovenskog narodnog preporoda počeo pisati povijest slovenskog naroda (i uopće Južnih Slavena u Austriji) bio je Anton Tomaž Linhart (1756—95). Linhart je prvi historičar Slovenaca (slovenskog naroda) a njegov je rad najznačajnije djelo slovenskog narodnog preporoda (»kulturnog prebujenja« — kulturnog buđenja) u XVIII. stoljeću). Stavljajući težište svoga rada (koji seže do karolinskog doba) na povijest civilizacije, Linhart je u svom djelu (»Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen südlichen Slaven Oesterreichs« I—II, 1788—1791; slovenski prijevod: »Poskus zgodovine Kranjske in drugih dežel južnih Slovanov Avstrije«, Ljubljana 1981) pisao o povijesti svih Slovenaca (kao cjeline), čime je prvi odbacio pokrajinsku (historijsko-patriotsku) koncepciju i utro put sveslovenskom shvaćanju. Uz to, znanstveno je utvrdio opseg i jedinstvo slovenskog naroda, kao posebnog naroda u okviru drugih srodnih slavenskih naroda, što su zatim na jezičnom području dokazali J. Japelj i J. Kopitar.

Nov poticaj u razvoju historiografije među Slovencima dao je *romantizam*, koji je posebno utjecao na razvoj slovenske nacionalne svijesti. Težnja za očuvanjem nacionalne individualnosti i narodne tradicije, koja je poticao romantizam, odrazila se snažno u Slovenaca na historiografskom polju.

Utjecaj romantizma u slovenskoj historiografiji bio je velik. Ali se historiografija romantizma u Slovenaca iscrpljivala u traženju stare slave, poglavito u vezi s Karantanijom (Urban Jarnik, Anton Krempl) ili u dokazivanju da Slovenci od davnine borave u svojoj domovini (Davorin Trstenjak). Uz to su u metodološkom pogledu u slovenskoj historiografiji sve do sedamdesetih godina XIX. stoljeća vladali nekritičnost i diletantizam, dok je i dalje prevladavala feudalna pokrajinsko-patriotska koncepcija historijskih pokrajina. To je značajka pojedinaca — koji su po svojoj naobrazbi bili izraziti diletanti — kao i znanstvenih institucija (historijska društva, muzeji i arhivi). Znatno zanimanje za prošlost slovenskog naroda, utjecalo je u Slovenaca od prve polovine XIX. stoljeća na pojavu brojnih historijskih časopisa i historijskih društava u pojedinim pokrajinama. Najvažniji časopisi su: u Celovcu izlaze *Carinthia* (od 1810. dalje) i *Kärnthnerische Zeitschrift* (1818—35); u Grazu *Steiermärkische Zeitschrift* i *Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark* (1850—1903); u Ljubljani *Carniola* (1838—44) i *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* (1846—68); u Trstu *L'Archeografo Triestino* (1827—37. i od 1869. dalje) i *L'Istria* (1846—52). Od historijskih društava valja spomenuti *Zgodovinsko društvo za Notranjo Avstrijo* (1843—49), *Zgodovinsko društvo za Koroško* (1844. dalje),

1 *Zgodovinsko društvo za Štajersko* (od 1850). Tim historijskim društvima pridružili su se i pokrajinski muzeji.

Predstavnici historiografije romantizma u Slovenaca marljivo su skupljali građu i proučavali povijest pojedinih pokrajina (Franz Richter, August Dimitz, Franz Schumi i drugi). Najznačajnija je Dimitzova »Geschichte Krains« (I—IV, 1874—76), ali je već u trenutku svoga izlaska, s obzirom na razumijevanje povijesnog razvoja i problematike, bila zastarjela. Iako je romantizam utjecao na oduševljenje za nacionalnu svijet i za narodni jezik, ipak je upotreba slovenskog jezika u historiografiji bila rijetka pojava. Na slovenskom jeziku pisali su A. Krempl (»Dogodivščina Štajerske zemle«, 1845), D. Trstenjak, I. Orožen, Š. Kociančič i J. Parapat. Upravo tada nastala je prva potpuna (iako nekritična) »Zgodovina slovenskega naroda«, koju je 1850. kao srednjoškolac napisao Janez Trdina, a izdana je 1866. bez znanja autora, koji ju je, nakon završetka studija povijesti, namjeravao dopuniti. Nekritičnosti i diletantizmu u historiografiji suprostavili su se tada rijetki pojedinci. Jedan od takvih bio je kustos ljubljanskog muzeja Dragotin Dežman (Karol Deschmann), koji se oštro suprotstavio publikacijama *Zgodovinskog društva za Kranjsko*, a osobito je ustao protiv nekritičnih i fantastičnih spisa D. Trstenjaka.

c) *Pojava i razvoj slovenske znanstvene historiografije* (»zgodovino-pisja«). Pojavu znanstvenog metodološkog pristupa u slovenskoj historiografiji — s izrazitom kritičnošću, sa slovenskom koncepcijom i upotrebom pretežno slovenskog jezika — možemo uočiti sedamdesetih i početkom osamdesetih godina XIX. stoljeća. Uvođenje slovenske koncepcije povijesti u historiografiju u vezi je sa slovenskim narodnim pokretom i borbom za ostvarenje programa *Zedinjene Slovenije* (nasuprot germanizaciji). Nosilac tog usmjerenja u slovenskoj historiografiji bila je *prva skupina* srednjoškolskih profesora (Slovenaca) koji su studirali povijest u Beču i Grazu i upoznali njemački metodološki pristup povijesti. Oni su utemeljili slovensku historiografiju kao znanost. Bili su to: Arnold Luschin v. Ebengreuth (koji je kasnije prešao u njemačku historiografiju), zatim Fran Šuklje, Anton Kaspret, Simon Rutar, Josip Apih, Ivan Vrhovec i Franc Kos. Uz tu prvu generaciju slovenskih historičara-znanstvenika, valja svakako spomenuti neke marljive historičare-amatere koji su, pod utjecajem spomenutih historičara, također znatno utjecali na razvoj slovenske historiografije — bili su to: I. Orožen, M. Sila, M. Slekovec, F. Šumi, I. Vrhovnik, A. Koblar i drugi.

Neprolazna zasluga prve generacije školovanih slovenskih historičara-znanstvenika leži u njihovoj težnji: 1) da pregled povijesti slovenskog naroda utemelje na izvorima i njihovu kritičnom razmatranju; 2) da u historijsku znanost uvedu slovenski (narodni) jezik i 3) da u slovensku historiografiju uvedu slovensku koncepciju. Oko 1880, oni su u slovensku historiografiju uveli etničko načelo, koje je i danas osnovno polazište slovenskih historičara — dakle, polazili su od gledišta da prilikom proučavanja prošlosti slovenskog naroda valja u obzir uzeti sve Slovence na njihovu čitavom etničkom prostoru.

U skladu s njemačkom (pa, dakako, i austrijskom) historiografijom, čiju su metodologiju upoznali još tokom studija, prva je generacija sloven-

skih historičara-znanstvenika do kraja XIX. stoljeća težište razmatranja slovenske povijesti također položila na političkom razvoju. Bilo je to svakako povezano sa slovenskim narodnim pokretom i borbom za ostvarenje slovenskog nacionalnog programa *Zedinjene Slovenije*. U svojim radovima težili su da dokažu nekadašnju slovensku državnost i »jedinstvo slovenskih dežel do XIII. stoeletja«. Svoje rasprave ta je generacija objavljivala u novopokrenutim slovenskim časopisima (*Ljubljanski zvon*, 1881—1941; *Kres*, 1881—86; *Dom in svet*, 1888—1944; *Naši zapiski*, 1902—07, 1909—22, i drugim), u edicijama *Slovenske Matice* (*Letopišu i Zborniku*), u *Izvestju Muzejskega društva za Kranjsko*, u *Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo*, *Časopisu za zgodovino in narodopisje* (Maribor, glasnik *Zgodovinskog društva* — znanstveni časopis štajerskih Slovenaca) i u drugim publikacijama.

Među tom generacijom najznačajniji je bio F. Kos, srednjoškolski profesor. Osim što je pisao kritične rasprave o slovenskoj povijesti do XIII. stoljeća, sistematski je sakupljao i evidentirao izvornu građu. Kosovo »Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku« (sv. I—V, od 500. do 1246. god., Ljubljana 1902—28) po svom je opsegu i vrijednosti najznačajnije djelo slovenske historiografije uopće, i osnovno polazište za svaki samostalni rad na tom području. Ostali historičari iz te generacije (Kaspret, Apih, Gruden i drugi) bavili su se novijim razdobljem slovenske povijesti, ali ne tako sistematično kao Kos. Zanimali su se za razne probleme — od seljačkih ustanaka, preko slovenske reformacije do socijalne i kulturno-povijesne problematike slovenskog naroda XIX. stoljeća.

Ali, iako je u to vrijeme vidljiv napredak i u slovenskoj je historiografiji pobijedio slovenski jezik, na kojem su pisali, ipak su i dalje prisutna razna konzervativna gledišta (Gruden, Apih) te prevladavaju još uvijek pokrajinsko-historijska i lokalna istraživanja i razmatranja. Značajno je da je *Slovenska Matica* odbila da izda djelo F. Kosa o cjelokupnoj povijesti Slovenaca od doseljenja do 1269. i izdala zbirku »Slovenske zemlje« — povijesni prikaz »historijskih pokrajina«, Ljubljana 1892—1926. god. (F. Orožen, Kranjska, 1902; S. Rutar, Goriška in Gradišćanska, 1893; S. Rutar, Trst in Istra, 1896; S. Rutar, Beneška Slovenija, 1899; M. Potočnik, Koroška, 1909; F. Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje, 1926). Ali je značajno i to da je ta prva generacija slovenskih historičara nastojala provjeriti poznatu građu i nastavila marljivo da traži nove izvore. Osim upotrebe historijske (arhivske) građe, pojedinci su započeli s arheološkim iskapanjima (S. Rutar, V. Šmid), a to su zatim postavili mnogi dalje.

Pa ipak, krajem XIX. stoljeća u slovenskoj historiografiji još nema većih i značajnijih sintetičkih rasprava i djela, niti je vidljiv suvremeni metodološki pristup. U slovenskoj historiografiji još uvijek prevladavaju historijsko-pokrajinski prikazi, monografije i biografije, te topografska i genealoška razmatranja. Iako je vidljiv napredak, ipak su u istraživanju prošlosti slovenskog naroda neki prikazi još uvijek diletanski i romantičarskog karaktera.

Osim vrijednih arheoloških istraživanja, S. Rutar je, kako smo vidjeli, obradio povijest slovenskog Primorja. Na temelju arhivske građe, A. Kaspret je poglavito razmatrao kulturnu, gospodarsku i socijalnu problematiku Slovenaca od XV. do XVII. stoljeća, dok je I. Vrhovec proučavao kulturnu i socijalnu problematiku od XVI. do XVIII. stoljeća, u pr-

vom redu povijest Ljubljane i Novog Mesta. J. Apih je pak proučavao političku i društvenu povijest slovenskog naroda XVIII. i XIX. stoljeća, a njegovo je najznačajnije djelo »Slovenci in 1848. leto«, Ljubljana 1888. Pored tih historičara-znanstvenika, mnogo korisnog napisali su svećenici, na pr.: I. Orožen (»Das Bisthum und die Diözese Lavant«, 1875—93), A. Koblar i I. Vrhovnik povijest župa ljubljanske biskupije (u zbirci »Zgodovina ljubljanske škofije« od 1883. i u »Zgodovinskom zborniku ljubljanske škofije«, 1888—1908, te u posebnim publikacijama), M. Slekovec brojna biografska i genealoška djela (»Županija sv. Lovrenca na Dravskem polju«, »Odlični Kranjci«, »Škofija in nadduhovnija v Ptuj« i dr.), te brojne rasprave iz slovenske crkvene povijesti.

Napokon, valja istaći da je u slovenskih historičara (F. Kosa, A. Kaspreta, S. Rutara i J. Apiha) potkraj XIX. stoljeća sazrela spoznaja da je pregled slovenske povijesti moguće ostvariti samo kritičnim razmatranjem cjelokupne (društvene i gospodarske) prošlosti slovenskog naroda (svih njegovih društvenih struktura). A to znači da im je postalo jasno da valja poglavito proučavati gospodarski i društveni razvoj najširih društvenih slojeva naroda. Time su se postepeno počeli odvajati od utjecaja njemačke (austrijske) historiografije.

Novo pak razdoblje u slovenskoj historiografiji jasno je izraženo početkom XX. stoljeća, kada također dolazi nova generacija slovenskih historičara, koji su svoj prilog dali naročito između dva svjetska rata. Novo razdoblje u slovenskoj historiografiji očituje se (1) u težnji slovenskih historičara k sintezi, (2) u njihovu postupnom uvođenju metodologije pozitivizma, (3) u rješavanju nekih osnovnih problema slovenske povijesti, (4) u prenosu težišta istraživanja na društveni i gospodarski razvoj širokih narodnih masa slovenskog naroda, (5) u kritičnom razmatranju i izdavanju izvorne građe te (6) u postupnom primjenjivanju novih suvremenih metodoloških razmatranja.

F. Kos je sakupio, kritički obradio i objavio spomenuto »Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku« I—V, 1902—28. Time je omogućio sistematsko i problematsko proučavanje slovenske povijesti u srednjem vijeku. U pojedinim knjigama tog »Gradiva«, osnovnog djela od kojeg mora polaziti svaki historičar, Kos je u uvodima pokušao dati sintezu slovenske povijesti u srednjem vijeku. Dragotin Lončar je 1911. napisao (kratki nacrt) »Socijalnu zgodovinu Slovencev«, a Ljudevit Pivko objavio je (1909—11) kratku i popularnu »Zgodovinu Slovencev«. Josip Gruden objavio je zatim (1911—16) opsežnu »Zgodovinu slovenskega naroda« bio je to nekritični i kompilatorski rad. To su najznačajnija djela, a ona još ne označavaju nešto bitno novo u metodološkom razmatranju slovenske povijesti.

Važan prijelom u metodološkom pogledu u slovenskoj historiografiji započeo je s razmatranjem strukture srednjovjekovnog društva slovenskog naroda. Na to je utjecalo više činitelja. Prije svega, 1918. osnovano je u Ljubljani slovensko Sveučilište. Time su Slovenci u svojoj sredini (preko studijskih grupa povijesti, povijesti umjetnosti, arheologije, etnologije, geografije, prava te povijesnog instituta) dobili snažna središta usmjerena na proučavanje vlastite prošlosti. U vezi s tim, valja upozoriti na značajne utjecaje izvana i primjenu suvremenih metodoloških usmjerenja.

Na dalji razvoj slovenske historiografije nesumnjivo su utjecale historijsko-pravne studije Arnolda Luschina v. Ebengreutha (sveučilišnog profesora u Grazu), te novi smjer njemačke agrarne historiografije (August Meitzen i Rudolf Hildebrand). Posebno je Čeh Jan Peisker snažno utjecao na Vladimira Levca i Ljudmila Hauptmanna u njihovu razmatranju gospodarske i društvene strukture iz prošlosti slovenskog naroda. Lj. Hauptmann, po primjeni suvremene metodologije i po svojim vrijednim znanstvenim rezultatima, nesumnjivo je najznačajniji slovenski historičar između dva svjetska rata. U svojim je uzorno napisanim problematskim raspravama o »staroslovenskoj družbi«, o povijesti slovenskog »kmeta« i razvoju pojedinih skupina plemstva (»Staroslovenska družba in obred na knežjem kamnu«, »Postanek kmetjskega stanu na Koroškem«, »Razvoj družabnih razmer v Radovljiškem kotu do krize petnajstega stoletja«, »Hufengrößen im bayrischen Stammes- und Kolonialgebiete« i drugim) obrađivao poglavito prva tri stoljeća povijesti slovenskog naroda. U njima je postavio temelje razmatranju društvenog i gospodarskog razvoja slovenskog naroda u srednjem vijeku. Uz to, kao izvanredan pedagog (sveučilišni profesor) upućivao je svoje učenike u dalja sistematska istraživanja u tom smjeru i zalagao se za primjenu suvremene metodologije u znanstvenom radu.

Taj rad preuzeo je zatim Milko Kos, koji je također imao odlučnu ulogu u daljem razvoju slovenske historiografije. Od tada možemo doista govoriti o »ljubljskoj historijskoj školi« koja svoj kontinuitet ima do danas. Nastavljajući s radom svoga oca (F. Kosa) objavljivanjem izvorne građe za srednjovjekovnu povijest slovenskog naroda, Milko Kos je u svojoj djelatnosti također posvetio pažnju najstarijoj slovenskoj političkoj povijesti, ali je ipak u središte svoga istraživanja postavio gospodarsku i društvenu problematiku. Uz to je temeljito proučio kolonizaciju slovenskog etničkog prostora u srednjem vijeku. Njegova je neprolazna zasluga što je, na temelju kritičkog razmatranja dotadašnjih rezultata i vlastitog proučavanja, napisao prvo znanstveno djelo o povijesti slovenskog naroda do kraja XV. stoljeća (»Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije«, Ljubljana 1933; drugo prerađeno izdanje: »Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja«, Ljubljana 1955). Tim djelom stvorio je čvrstu podlogu za dalje proučavanje.

Fran Zwitter je pak u svojim uzornim radovima primijenio, pod utjecajem novog smjera francuske historiografije koji je započeo (1929) izlaskom časopisa *Annales*, statističko-sociološku metodologiju (usp. »Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni«, 1936). S demografskog stajališta upozoravao je također na probleme agrarne strukture. U svojim je raspravama obrađivao društvenu, gospodarsku i političku problematiku Slovenaca u srednjem vijeku te u XVIII. i XIX. stoljeću.

To su trojica najutjecajnijih historičara u međuratnom razdoblju. Uz njih djeluju D. Lončar, koji je razmatrao političku i društvenu problematiku iz XIX. stoljeća (usp. »Politično življenje Slovencev« od 1797. do 1919, drugo prošireno izdanje iz 1921), a svakako valja istaći Josipa Mala i njegove studije o najnovijoj povijesti slovenskog naroda, poglavito njegovu opširnu sintezu povijesti slovenskog naroda u XIX. stoljeću, koju je dijelom napisao na temelju vlastitog proučavanja (»Zgodovina sloven-

skega naroda«, sv. 7—16, Celje 1928—39). Vrijedni su i dragocjeni također radovi Josipa Žontara o gospodarskoj problematici srednjega vijeka te iz pravne povijesti slovenskog naroda (usp. »Zgodovinu mesta Kranja«, 1939). Od historičara koji su završili studije na ljubljanskom Sveučilištu, i svojim radom započeli između dva svjetska rata, valja spomenuti Pavla Blaznika (proučavao je problem kolonizacije — »Kolonizacija Poljanske doline«, »Kolonizacija Selške doline«, »Posestne razmere v Selški dolini«), F. Baša, M. Mikuža, S. Juga, F. Škerla i drugi. Posebno su dragocjena arhivska istraživanja pravnih historičara J. Polca, M. Dolanca (usp. »Pravna zgodovina za slovensko ozemlje«, 1935), J. Žontara, J. Kelemina i S. Vilfana. Njihovi brojni radovi o historijsko-pravnoj problematici osobito su značajna za pregled društvenog razvoja slovenskog naroda.

Osim ovih historičara-znanstvenika, na dalji razvoj slovenske historiografije svakako su utjecala djela (nastala također pred drugi svjetski rat) pisaca koji po svojoj naobrazbi nisu bili historičari, ali su sa stajališta metodologije historijskog materijalizma razmatrali neke važne probleme iz povijesti slovenskog naroda (uglavnom na temelju literature). Među njima je najistaknutiji Edvard Kardelj-Sperans (»Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«, prvo izd. 1939, drugo 1957. i treće 1970), zatim Boris Kidrič i Boris Zihertl. Posebno valja istaći Dušana Kermaunera, koji se posvetio proučavanju, osim razvoja socijalizma u Slovenaca, političke i društvene problematike slovenskog naroda u drugoj polovici XIX. stoljeća, a na tom području dao je vrijedne rezultate nakon rata.

U međuratnom razdoblju vrijedna djela napisali su književni historičari, čiji su radovi važni za slovensku historiografiju. Među njima valja svakako istaći Franca Kidriča, čije su brojne rasprave o protestantizmu u Slovenaca, o slovenskom narodnom buđenju i o Prešernovu krugu izuzetno značajne za historičara. Njegova kritična sinteza razvoja slovenske književnosti (»Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do marčne revolucije«, 1929—38) nezaobilazno je i vrijedno djelo za pregled kulturno-povijesne i društvene problematike slovenskog naroda. Djela pak književnog historičara Ivana Prijatelja posvećena su više političkoj no književnoj problematici. Za historičara je posebno važno njegovo djelo o slovenskoj kulturno-političkoj problematici u drugoj polovici XIX. stoljeća (usp. drugo izdanje s dragocjenim opširnim dopunama i primjedbama D. Kermaunera: I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848—1895, knj. I—V, 1955—66). Uz to, za historičara su vrijedna djela I. Grafenauera, M. Rupela, A. Slodnjaka, J. Logara, F. Petrea (»Poizkus ilirizma pri Slovencih«, 1939), M. Boršnik i drugih.

Iako su slovenski historičari u ovom razdoblju postigli značajne rezultate, ipak je slovenska historiografija i dalje imala više osjetnih nedostataka. Većina historičara bavila se s antikom i srednjim vijekom slovenske povijesti. Nedovoljno su bili proučeni osnovni problemi iz gospodarske, društvene i političke prošlosti slovenskog naroda u novom vijeku. Uz to, slovenski su se historičari u metodološkom pristupu uglavnom držali njemačke historiografije koja se temeljila na njemačkoj idealističkoj filozofiji.

Međutim, po svom novom (suvremenom) metodološkom pristupu (gospodarskim, društvenim, kulturnim i političkim problemima povijesti slovenskog naroda) i po značajnim znanstvenim rezultatima, slovenska je historiografija doživjela znatnu prekretnicu nakon drugog svjetskog rata. O tom razvoju slovenske historiografije (kada postaje nesumnjivo najnaprednija u okviru historiografije jugoslavenskih narodâ) govorimo u slijedećem poglavlju.

II. Neka značajnija djela novije slovenske historiografije

- a) *Zgodovina Slovencev*, grupa autora (F. Gestrin, B. Grafenauer, V. Melik, M. Mikuz i drugi), Ljubljana 1979, 964 str.

Tu »Zgodovinu Slovencev« izdala je »Cankarjeva založba« u Ljubljani. Time su Slovenci prvi put dobili sintezu povijesti slovenskog naroda od prahistorije do najnovijeg vremena u jednoj (opsežnoj) knjizi. Ovom prilikom »Cankarjeva založba« učinila je ono što je i u svijetu praksa — oslonila se na već postojeća sintetička znanstvena djela (iz pojedinih razdoblja) i povezala ih u jednu cjelinu, i to u nešto skraćenom a dijelom u prerađenom obliku. Međutim, da bismo mogli ocijeniti značenje i vrijednost ove knjige, koja je, dakle, nastala na temelju dotadašnjih znanstvenih radova više autora, treba da ukratko upoznamo razvoj slovenske historiografije nakon drugog svjetskog rata.

Značajni prijelom u razvoju slovenske historiografije izražen je nakon 1945, a očituje se (1) u kritičnoj analizi postignutih rezultata, (2) u jasnom pokazivanju na neriješene probleme iz slovenske (društvene, gospodarske, političke i kulturne) povijesti (od prahistorije do NOB-a) kao poticaj za daljnja istraživanja, (3) u težnji slovenskih historičara za kritičnim izdavanjem izvora i sistematskim istraživanjem prošlosti slovenskog naroda (s težištem na probleme razvoja društvenih klasa, seljačkih ustanaka, razvoja kapitalizma, povijesti političkih stranaka i dr.), (4) u njihovu uvođenju novih metodoloških smjerova na razini moderne svjetske historiografije (historijskog materijalizma, statističko-sociološke i kvantitativne metode, strukturalne historije, traženje novih vrsta izvora i dr.), (5) u osnovnom usmjerenju slovenskih historičara k istraživanju razvoja gospodarskih i društvenih struktura prošlosti slovenskog naroda, (6) u njihovoj težnji ka povezivanju društvenih i gospodarskih struktura te rezultata srodnih humanističkih znanosti (etnologije, arheologije, povijesti umjetnosti, pravne historije, književnosti, lingvistike, sociologije, ekonomske historije, statistike i dr.) s općim povijesnim razvojem slovenskog naroda, (7) u vezi s tim u pokušaju uvođenja timskog rada (realizirano u pregledu slovenske povijesti u: »Historiji narodâ Jugoslavije« I. i II. knj., »Gospodarskoj in družbenoj zgodovini Slovencev« sv. I—II, »Narodnoosvobodilnoj vojni na Slovenskem 1941—1945.« i dr.) te (8) u stvaranju većih znanstvenih sintetičkih djela iz pojedinih razdoblja.

Težište poticaja i centar istraživačkog i organizacijskog rada preneseno je izvan studija povijesti — u *Slovenskoj akademiji znanosti in umetnosti*, povijesnim institutima te *Zgodovinskom društvu za Slovenijo*, čiji je glasnik *Zgodovinski časopis* (od 1947. dalje) odigrao odlučnu ulogu

u razvoju slovenske historiografije. Pa ipak, najznačajniji prilog slovenskoj historiografiji dali su historičari vezani pedagoškim radom na studiju povijesti na Filozofskom fakultetu u Ljubljani.

Slovenski su historičari nakon 1945. polazili od spoznaje da je slovenska historiografija kao znanost (pogotovo u organizacionom i sistematskom proučavanju prošlosti slovenskog naroda i uvođenju suvremenog metodološkog pristupa) veoma »mlada«. Jasno su istakli da je u njoj moćno vladalo nasljeđe tuđe (njemačke) pokrajinske koncepcije slovenske povijesti s težištem na političkoj povijesti, dok je bilo zanemareno proučavanje gospodarske, društvene i kulturne problematike širokih slojeva slovenskog naroda. A jedino na tim temeljima, istaknuto je, mogla se graditi slovenska koncepcija povijesti. Bogo Grafenauer, jedan od najistaknutijih slovenskih historičara, uzrok tome nalazio je (1947) u činjenici što se slovenska historiografija razvijala »skoro isključivo« u okviru njemačke historiografije i njene metodologije, koja »daleč preveć precenjuje vlogu države in političnoga življenja v celotnem zgodovinskem razvoju«.

Temelje stvaranju slovenske koncepcije povijesti (koja bi izlazila »iz domaće problematike« i u svakom pogledu bila vlastita »domaća« znanost) te pregleda povijesti slovenskog naroda, Grafenauer je tražio u uvođenju (u historijsku znanost) metodologije historijskog materijalizma, strukturalne historije s temeljitim razmatranjem gospodarskog, društvenog, političkog i kulturnog razvoja najširih slojeva slovenskog naroda. Određujući taj smjer daljeg razvoja slovenske historiografije, koji je dijalektički povezan s povijesnim razvojem slovenskog naroda, Grafenauer je (1947) zaključio: »Zgodovinski materializam je dejansko prvi metodični prijem v zgodovino-pisju, ki prelaga težišče zgodovinskega razvoja v gospodarstvo in družbeni ustroj in s tem na široke ljudske množice. Prav zaradi tega zgodovinski materializem za nas [Slovence; P. K.] ni važen le kot nov, brez dvoma od vseh dosedanjih najboljši metodični prijem za proučevanje zgodovine, brez katerega so rezultati znanstvenega dela bistveno pomanjkljivi in celo napačni. Prav tako je pomemben za nas še v drugem pogledu. Zgodovinski materializam namreč izpodbija temelje razlikovanja med takozv. zgodovinskimi in nezgodovinskimi narodi s tem, ko prenaša težišče zgodovinskoga razvoja iz njegovih obodnih manifestacij, kulturnega, državnega, političnega, upravnega razvoja, v njegovo srčiko, gospodarski in družbeni razvoj širokih ljudskih množic. Ker niso predmet zgodovinarjevega študija več predvsem države in vladarji, marveč široke ljudske množice, so zanj vsi narodi enako zgodovinski, ne glede na to, ali se je za oblast nad podložniki ter njihovo zemljo trgalo domače ali tuje plemstvo, domač ali tuj kapital.«

Polazeći od tog osnovnog metodološkog gledišta, Grafenauer je držao da slovenski historičari moraju mnoge probleme iz slovenskog povijesnog razvoja drukčije vrednovati. Prije svega, slovenski historičari težište svoga rada treba da polože na razmatranje gospodarskog i društvenog razvoja, a s tim »se bo samo po sebi premaknilo na proučevanje širokih slovenskih ljudskih množic«. Mnogi problemi, koji su bili u središtu proučavanja, trebalo bi da se uklope u »okvir tega domačega, slovenskega razvoja«. Na taj način »se bo zgodovina slovenskega ozemlja, obravnavana doslej kljub ogromnim naporom slovenskih zgodovinarjev vendarle većinoma na zelo podoban način kot zgodovina katere koli avstrijskih alpskih dežel, spremenila končno v resnici v zgodovino slovenskega naroda. Saj je zgodovina

slovenskega naroda skozi vse tisočletje omejena skoraj izključno na probleme društvenega razvoja. Razredni boj slovenskih podložnikov proti tujim gospodom je bila obenem naša notranja in zunanja politika.«

Uza sav svoj neprekidni razvoj, to je osnovno metodološko polazište poslijeratne slovenske historiografije — ljubljanske historijske škole — kome se više manje približila većina slovenskih historičara. U cjelini, mogli bismo zaključiti da bitno obilježje poslijeratne slovenske znanstvene i historiografije jest u tome da njeno osnovno metodološko polazište nije više usmjereno na proučavanje (samo) razvoja države i politike, nego poglavito na razmatranje društvenih struktura: gospodarskog i društvenog razvoja širokih slojeva (ipak svih društvenih struktura) slovenskog naroda. Dakle, u središtu metodoloških razmatranja (slovenskih historičara) jest strukturalna i socijalna historija. Polazeći od metodologije historijskog materijalizma te strukturalne i socijalne historije, slovenski su historičari (od sredine XX. stoljeća dalje) težili neprekidnom usavršavanju, uvođenju novih metoda u historijsku znanost, tražili nove izvore, te u svojim djelima (poglavito sintetičkim) nastojali povezati gospodarski, društveni i kulturni razvoj s općim povijesnim razvojem slovenskog naroda. Imajući to u vidu i, napokon, izvanredne rezultate slovenskih historičara (u posljednja tri i pol desetljeća), zaključili bismo da se je slovenska poslijeratna historiografija (u okviru koje se oblikovala slovenska historijska znanost i napose njena koncepcija povijesti slovenskog naroda) razvijala u skladu s metodološkim usmjerenjem moderne svjetske historiografije.

Taj smjer slovenske historiografije slijedio je B. Grafenauer u svojim uzornim raspravama i sintetičkim djelima (usp. »Boj za staro pravdo. Slovenski kmet ob koncu 15. in začetku 16. stoletja«, 1944; »Kmečki upori na Slovenskem«, 1962; »Ustoličenje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev«, 1952; »Boj za staro pravdo v 15. in 16. stoletju na Slovenskem«, 1974; »Zgodnjefevdalna družbena struktura jugoslovenskih narodov in njen postanek«, 1960; »Zgodovina slovenskega naroda« sv. I—V, 1954—62. i u drugom izdanju sv. I—II. i V, 1964—65. i 1974; te u drugim raspravama). Zatim F. Gestrin i V. Melik u sintezi slovenske povijesti od kraja XVIII. do početka XX. stoljeća (»Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918«, 1966).

U slovenskoj je historiografiji sve do sredine XX. stoljeća gospodarska i društvena problematika (na kojoj je trebalo graditi slovensku koncepciju povijesti) bila odvojena od razmatranja razvoja povijesti Slovenaca kao cjeline. Ta je problematika proučavana posebno, bez međusobnog povezivanja, osim razvoja kolonizacije u srednjem vijeku. Od sredine pak XX. stoljeća, od kada se u slovenskoj historijskoj znanosti svijesno unosi slovenska koncepcija povijesti, nastavlja se s izdavanjem izvora, proučavanjem problematike kolonizacije, traženjem novih izvora i pisanjem specijalnih studija — prije svega: M. Kos, P. Blaznik i B. Otorepec. Zatim se nastavlja intenzivno razmatranje gospodarske i društvene problematike i njeno povezivanje s općim razvojem povijesti slovenskog naroda — i to: B. Grafenauer (usp. nav. djela), S. Vilfan (usp. pos. »Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije«, 1961; »Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941«, 1968; »Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev« sv. II, 1980, pogl. 29—30 i 32—34), te J. Šorn, J. Žontar, F. Gestrin (usp. »Trgovina slovenskega zaledja s primorski-

mi mesti od 13. do konca 16. stoeletja«, 1965; »Mitninske knjige 16. in 17. stoeletja na Slovenskem«, 1972; »Kmečka trgovina kot ozadje kmečkih uporov od 1473, do 1573«, 1973; »Gospodarstvo in družba na Slovenskem«, 1962; »Gospodarske osnove razrednih bojev na Slovenskem konec XV. in u XVI. stoeletju«, 1962), J. Pleterski (pos. »Gospodarski faktorji narodnega in političnega usmerjanja kmečkoga prebivalstva na Slovenskem Koroškem v letih 1848—1914«, 1962), F. Zwitter, M. Britovšek, V. Valenčič, E. Umek, T. Hočevnar i drugi. Posebno valja istaći navedene radove S. Vilfana u kojima obrađuje gospodarsku povijest u okviru socijalne problematike. Napokon, skrećemo pažnju na izuzetno djelo slovenske historiografije: »Gospodarsku in družbenu zgodovinu Slovencev«, sv. I—II. U tom djelu (koje je nastalo, kao i »Zgodovina Slovencev« o kojoj je ovdje riječ, kao rezultat dugogodišnjeg plodnog rada jedne svjesno usmjerene i moderne historiografije) u cjelosti je obrađena gospodarska i društvena problematika (iz prošlosti) slovenskog naroda; a u njemu je unesena gotovo cjelokupna domaća i strana literatura o pojedinim problemima iz povijesti slovenskog naroda. O tom djelu govorimo više niže.

Znanstvene sinteze B. Grafenauera (»Zgodovina slovenskega naroda«, sv. I—V, koja seže od prahistorije do 1847), Gestrin-Melikova (»Slovenska zgodovina«, od 1794. do 1918), te M. Mikuža (»Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—1941« i »Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji«) ušle su u »Zgodovinu Slovencev« (knjigu »Cankarjeve založbe« o kojoj je ovdje riječ) sa stanovitim skraćivanjem ili dopunama teksta. Dakle, veći dio teksta (od doseljenja Slavena do 1945, oko 800 str. teksta u knjizi) napisali su ta četvorica slovenskih historičara. Predgovor je također napisao B. Grafenauer, a poglavlje »Arheološka obdoblja v Sloveniji« (od starijeg kamenog do poznoantičkog doba, str. 17—93) napisao je P. Petru. Uz njih, kraće priloge i razdoblje od 1945. do 1975. napisali su: J. Šorn, M. Kacin-Wohinz, T. Zorn, D. Nečak, B. Zakrajšek, J. Vodusek, Z. Čepič, P. Hainz, M. Ivanič i J. Jeri.

Takvo pripremanje teksta prouzročilo je stanovitu nehomogenost u knjizi kao cjelini. Tekst nije ujednačen — po svojoj kritičnosti, metodološkom pristupu (strukturnalnoj i socijalnoj historiji) i koncepciji slovenske povijesti, te s obzirom na intenzivno povezivanje gospodarske, društvene i kulturne problematike s općim povijesnim razvojem slovenskog naroda. Ipak, dosljedno je to provedeno do sredine XIX. stoljeća, a nešto manje od kraja tog stoljeća dalje. Cjelina se ipak dobija time što je knjiga jedinstveno uređena bogatim i brojnim priložima: 55 problematskih i kronoloških tabela, 66 zemljovida, te brojnim grafikonima, shemama i ilustracijama. Na kraju je priložen pregled izabrane bibliografije (kao nadomjestak za znanstveni aparat) te »imensko in stvarno kazalo«. Po sadržaju i načinu kako je uređena, ova »Zgodovina Slovencev« svakako je vrijedno djelo slovenske historiografije, a po svom dometu (metodološkom i znanstvenom) na razini moderne svjetske historiografije.

Nakon pregleda povijesnog razvoja od prahistorije do kasnoantičkog doba (na današnjem slovenskom etničkom prostoru) — knjiga (»Zgodovina Slovencev«) sadržajno je priređena (i napisana) u skladu s društvenim i gospodarskim razvojem slovenskog naroda, dakle, u skladu sa slovenskom koncepcijom, koju je utemeljila poslijeratna slovenska historijska znanost.

Povijest Slovenaca od doseljenja do IX. stoljeća razmatrana je u okviru predfeudalnog društva. Uza svo političko stanje (koje se posmatra u okviru obro-slovenskog, karatanskog i franačko-slovenskog doba), proučavanje tog razdoblja pokazuje da se je gospodarsko i društveno ustrojstvo Slovenaca u biti razvijalo neometano izvana.

Razdoblje pak od IX. do kraja XV. stoljeća razmatrano je u okviru razvijenog feudalnog društva. U povijesnom razvoju slovenskog naroda, to je razdoblje veoma važno, a odlikuje se: 1) uvođenjem feudalnog društvenog ustrojstva i razdiobom slovenskog etničkog prostora između stranih feudala, 2) u gospodarstvu — razdiobom zemlje na »kmetije«, 3) njemačkom kolonizacijom slovenskog etničkog prostora i 4) dovršenjem pokrštanja. To razdoblje (XV. stoljeće) završava izrazitom krizom — u gospodarskom, društvenom, političkom i vjerskom pogledu.

Razdoblje od kraja XV. do sredine XIX. stoljeća u knjizi je razmatrano u okviru »doba poznega feudalizma«, u kojem se priprema nova »meščansko-kapitalistična družba«. Tada se pojavljuju znakovi buđenja slovenskog naroda: na kulturnom polju i u okviru društvenih (klasnih) suprotnosti — iza kojih kao podloga stoji socijalna borba Slovenaca, a izražena je: 1) u slovenskim seljačkim ustancima (od XV. do sredine XVIII. stoljeća), 2) pojavom slovenskog građanstva, 3) vjerskim pokretom (reformacijom), 4) pojavom slovenske književnosti (za reformacije), 5) socijalnim preporodom slovenskog naroda (pod utjecajem terezijanskih i jozefinskih reformi), 6) pojavom slovenskog narodnog preporoda, a završava se građanskom revolucijom 1848.

Dalje razdoblje povijesti slovenskog naroda razmatrano je u okviru građansko-kapitalističkog društva od revolucije 1848. do narodno-oslobodilačke borbe i, zatim, u okviru socijalističke Jugoslavije. U političkom pak pogledu — to je razdoblje od pojave prvog slovenskog nacionalnog, političkog i socijalnog programa *Zedinjene Slovenije* do razvoja Slovenije u okviru socijalističke, federativne jugoslavenske zajednice. Dakle, u tom razdoblju formira se slovenski narod u nacionalnom političkom (državnom) i kulturnom pogledu.

Na kraju — iako smo o hrvatsko-slovenskim odnosima pisali na drugom mjestu, valja i ovdje upozoriti da se i u ovoj »Zgodovini Slovencev« pojavio stav koji bi u buduće trebalo drukčije sagledati.

Naime, međusobni politički, gospodarski i kulturni odnosi Hrvata i Slovenaca datiraju od grofova Celjskih, preko turskih ratova, reformacije, seljačkih buna do Napoleonovih Ilirskih provincija. Ipak, posebno valja istaći kontinuitet i historijsko značenje političkih i kulturnih odnosa hrvatskog i slovenskog naroda od ilirskog pokreta dalje.

Međutim, od starijih koncepcija o historijskom značenju ilirizma u Slovenaca, najviše je utjecala na slovensku historiografiju i na predodžbe šire kulturne javnosti do danas ona koju su utemeljili F. Ilešič, I. Prijatelj i F. Petre. A njihova je zajednička značajka nebriga za historijsku i društvenu podlogu ilirskog pokreta, zanemarivanje geneze ilirizma, apsolutiziranje idejnih utjecaja evropskog zapada i napose učenja Slovaka J. Kollára, te potcjenjivanje historijskog značenja i vrijednosti ilirizma u Slovenaca.

Prema njihovu gledištu, ilirizam je sadržavao koncepciju, koja je nastala pod utjecajem učenja J. Kollára, o postojanju samo četiri slavenska jezika i naroda: ruskog, češkog, poljskog i »ilirskog«. Svi manji narodi, bez svoje budućnosti, trebalo bi da se odreknu svoje nacionalne individualnosti i vlastitog književnog jezika. Smatrajući (s pravom) da je slovenski jezik osnovni zalag posebne slovenske nacionalne individualnosti, slovenska je historio-grafija, sve do danas, ocijenila da je takva ilirska ideologija dovodila u opasnost konstituiranje slovenskog nacionalnog bića.

Pri tom se posve zanemaruje geneza ilirizma, te historijsko značenje tog pokreta uopće, a napose u Slovenaca. Jer, ocjenjujući historijsko značenje i društvenu ulogu ilirskog pokreta, moramo zaključiti da je ilirizam, koji je u Hrvatskoj prije svega bio Hrvatski nacionalni preporod, također u Slovenaca (1) ubrzao dalji razvoj slovenske nacionalne svijesti, (2) dao im jedinstvenu grafiju (nazvanu po Lj. Gaju »gajicom«) i (3) u slovenskih narodnjaka liberala usadio svijest o državnom sjedinjenju ujedinjene Slovenije s ujedinjenom Hrvatskom i preko Hrvata s drugim Južnim Slavenima. Dokaz za to nalazimo u tome što su za revolucije 1848. upravo bivši slovenski ilirci bili glavni nosioci prvog slovenskog nacionalnog i političkog programa — *Zedinjene Slovenije*. A samo je u njihovoj sredini nastao zahtjev za državno sjedinjenje Slovenije s Hrvatskom. Time je ilirizam u Slovenaca također imao, doista, važnu historijsku ulogu. Ne treba mu ništa dodavati, ali ni oduzimati.

Suprotno ocjeni slovenske historiografije, valja istaći da su hrvatski narodnjaci-političari od ilirskog pokreta dalje u svojoj jugoslavenskoj ideologiji, u kulturnom i političkom pogledu, podjednako obuhvaćali sve Južne Slavene: od Triglava do Crnog mora — dakle, i Slovence. Pa je pitanje odnosa prema Slovencima u hrvatskoj politici (posebno od 1848. do 1918) bilo veoma aktualno.

Dakle, revolucionarna 1848. godina važno je razmeđe u povijesti odnosa između Hrvata i Slovenaca. Tada je prvi put izražena obostrana želja (i zahtjev, sadržan u nacionalnom i političkom programu u Hrvata i Slovenaca) o stupanju u jugoslavensku državnu federativnu zajednicu (koja bi predstavljala jednu od jedinica unutar austrijske federacije). U određenju tog saveza polazilo se, na temelju narodnog prava, od poštovanja nacionalne i političke individualnosti. A upravo je ilirizam utro put takvom njihovu zbliženju. Jugoslavizam pak u hrvatskog i slovenskog naroda od 1848. dalje valja razmatrati u okviru hrvatskog i slovenskog nacionalnog, političkog i socijalnog programa. Nadnacionalni jugoslavizam — koji je pretpostavljao postojanje hrvatske, slovenske i srpske nacionalne svijesti — od tada je postao neraskidivo vezan za društveni i politički život u Hrvata i Slovenaca. A prema njemu, jugoslavenska zajednica trebalo je da ima državno i kulturno federativno značenje. Ali, polazeći od realne društvene zbilje, prihvaćen je jugoslavizam (u kulturnom i političkom pogledu) etapnog karaktera kao jedino mogući. Prema tome, austroslavističko-federalistička politika, s kojom su hrvatski i slovenski narodnjaci uskladili jugoslavizam, bila je samo etapa na putu ka stvaranju nezavisne jugoslavenske federativne državne i kulturne zajednice. Nadnacionalni jugoslavizam — koji je u hrvatskoj i slovenskoj politici utemeljen za revolucije 1848—49, prolazio zatim kroz različite faze razvoja do 1870. i konačni oblik dobio jugoslavenskim programom

hrvatske *Narodne stranke* iz 1874. godine — postao je temelj budućih odnosa hrvatskog i slovenskog naroda, koji su se kao dva ravnopravna naroda sve više međusobno zbližavali.

- b) *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti — Zgodovinski inštitut Milka Kosa, sv. I (Ljubljana 1970): *Agrarno gospodarstvo*, 650 str.; sv. II (Ljubljana 1980): *Družbena razmerja in gibanja*, 794 str.

Zanimanje za gospodarsku i društvenu problematiku bilo je u slovenskoj historiografiji, kako je istaknuto, već od njena razvoja kao znanosti, jasno naznačeno. Izlazilo je to, napokon, iz same prošlosti slovenskog naroda, koji nakon raspada slovenske Karantanije nije stoljećima imao vlastite samostalne države. Pa ipak, starija slovenska historiografija u opisivanju društvene i gospodarske problematike nije pokazala posebno zanimanje za »tehniku gospodarstva« niti je upotrebljavala kvantitativne statističke metode, koje bi omogućile analizu povijesnih procesa.

Zato su slovenski historičari, poglavito nakon drugog svjetskog rata, svoje istraživanje povijesti slovenskog naroda usmjerili na proučavanje problema društvenog i gospodarskog razvoja širih slojeva naroda. Umjesto da proučavaju političku prošlost i razvoj države (ali bi u tom slučaju slovenstvo bilo samo dio tuđe njemačke cjeline), oni su u svom osnovnom metodološkom pristupu u proučavanju povijesti slovenskog naroda polazili od kategorije društvenih struktura. Uzimajući, prema tome, u središte svog metodološkog pristupa strukturalnu i socijalnu historiju, slovenski su historičari (u posljednja tri i pol desetljeća) u svom istraživačkom procesu temeljito analizirali društvene, gospodarske i kulturne odnose koji su obuhvaćali različite dijelove određene povijesno nastale društvene cjeline u razvoju slovenskog naroda, povezujući te društvene strukture i procese njihova preobražaja sa stvaralačkom praksom širokih slojeva naroda. Iako će slovenski historičari takvim ispravnim znanstvenim metodološkim razmatranjima prošlosti vlastita naroda morati i dalje nastaviti, naročito za XIX. i XX. stoljeća na čemu još valja raditi, oni su u svom istraživačkom procesu, kako smo upoznali, postigli izvanredne rezultate, a svoju historiografiju izdigli na razinu moderne svjetske znanosti. Slovenski historičari, zaključili bismo, *manje* raspravljaju o suvremenim metodološkim pristupima, a u svom istraživačkom procesu daleko *više* (veoma marljivo radeći) primjenjuju naučna razmatranja društvenih struktura u razvoju. To je njihova prednost.

Potica j pak za nastanak *Gospodarske in družbene zgodovine Slovencev* dan je na IV. »zborovanju« slovenskih historičara 1947. u Mariboru, kada je B. Teplý istakao da glavna zadaća slovenskih historičara treba da bude proučavanje »gospodarske in socialne zgodovine Slovencev«. Već na V. »zborovanju« slovenskih historičara u Novoj Gorici 1948, nakon referata M. Kosa »O nekaterih nalogah slovenskega zgodovinopisja«, B. Teplý je izvijestio o »terenskom radu« *Zgodovinskoga društva* u Mariboru, posebno s obzirom na gospodarsku i društvenu problematiku. U istom je smjeru od 1948. težište svoga rada položio *Etnografski muzej* u Ljubljani. Uz to, historičari su na tom znanstvenom skupu u svojoj »rezoluciji« pozdravili nacrt *Instituta za zgodovino pri Slovenskoj akademiji znanosti in umetnosti* (SAZU) »posebno na području gospodarske in socialne zgodovine Slovencev«, pa su upravo

tada dali poticaj za »koordinaciju dela (zgodovinskih institucij in institucij sorodnih ved) za izdelavo gospodarske in socialne zgodovine Slovencev«.

Iako su se potom u tom smjeru pojedina historijska društva i instituti međusobno povezali, ipak još nije bilo vidljivog rezultata niti čvršćeg međudisciplinarnog povezivanja u obrađivanju gospodarske i društvene problematike u Slovenaca u cjelini. U vezi s tim, B. Grafenauer je na VI. »zbo-rovanju« slovenskih historičara u Celju i Laškom 1950. održao predavanje pod naslovom »Problemi slovenske agrarne zgodovine in njihova dosedanja obdelava«. Polazeći od gledišta da je potrebno povezati rad historičara i drugih srodnih znanstvenih disciplina, Grafenauer je istakao da proučavanje »agrnega kompleksa«, zbog opsega problematike, treba »disciplinirati in smotrno voditi« ukoliko se želi postići određeni rezultat. Zato je, zbog točnosti u obrađivanju problemâ i zbog ekonomičnosti, predložio nacrt »Leksikona gospodarske zgodovine Slovencev«, koji bi rad trebalo da vodi *Slovenska akademija znanosti in umetnosti*, povezujući tako »ob delu slovenske zgodovinarje v mnogo ožje povezan kolektiv«. Na taj poticaj, slovenski su historičari prihvatili rezoluciju u kojoj su istakli: »Širši odbor Zgodovinskega društva za Slovenijo naj razpravlja in določi, v zvezi s katerimi konkretnimi problemi in na kakšen način naj se terenski študij razširi na centralo in druge podružnice. Naprošamo Institut za zgodovino pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, da sprejme med svoje načrte tudi Leksikon za gospodarsko zgodovino. V takem podjetju gledamo nujno potrebno povezavo dela za zgodovino agrarne tehnike pri nas.«

Institut za zgodovino pri SAZU prihvatio je tu ideju slovenskih historičara i donio svoj nacrt »Leksikona gospodarske in socialne zgodovine Slovencev«. Ali je prvotni nacrt »Leksikona« proširen (osim gospodarske) također na socijalnu problematiku, te (osim agrarne povijesti) na sve druge grane gospodarstva. Potom su slovenski historičari prešli na neposredni rad, koji su pod okriljem *Slovenske akademije znanosti in umetnosti* u potpunosti uspješno završili gotovo poslije tri desetljeća. Ipak je prvobitni naslov »Leksikona gospodarske in socialne zgodovine Slovencev« bio zamjenjen novim konačnim naslovom: »Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog«, s podnaslovom djela: »Enciklopedična obravnava po panogah«.

Voditelj rada (pripremnog i organizacijskog) bio je »Agrarni odsek« pri *Zgodovinskom inštitutu Milka Kosa Slovenske akademije znanosti in umetnosti*. Članovi »Agrarnog odseka« bili su: P. Blaznik, B. Grafenauer, M. Kos, B. Otorepec, S. Vilfan, F. Zwitter i J. Zontar. Oni su bili nosioci koncepcije djela, nacрта metodoloških razmatranja i usmjerenja istraživačkog procesa te određenja gospodarskih i socijalnih struktura i procesa njihova preobražaja u homogenu i preglednu cjelinu. Poglavitno se to odnosi na članove uže redakcije (Blaznik, Grafenauer, Vilfan) koji su započeli radom 1964. i sami napisali dvije trećine djela. Ta uža redakcija je temeljito raspravljala o gradivu, odlučivala o promjenama teksta i izradila konačnu shemu poglavlja. Tako je povezivanjem rada više pisaca (izvan »Agrarnog odseka«) te »Agrarnog odseka« i uže redakcije nastalo kolektivno djelo, kakvog nije bilo u slovenskoj historiografiji, pogotovo što je ponekad teško dokučiti što je autorov udio u tekstu a što rezultat primjedaba i sugestija uže i šire redakcije.

Izuzetno značenje i vrijednost »Gospodarske in družbene zgodovine Slovencev«, jedinstvenog djela ne samo u slovenskoj nego uopće u jugoslavenskoj historiografiji, nalazimo: (1) u jedinstvenom i dobro organiziranom timskoj radu, (2) u metodološkom pristupu strukturalnoj i socijalnoj historiji, (3) u načinu podjele i obrade kompleksne (gospodarske i društvene) problematike, (4) u istraživačkom usmjerenju prema životu širokih slojeva slovenskog naroda, te (5) u znanstvenim rezultatima djela u cjelini.

Imajući sve to u vidu, valja istaći da je »Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev« djelo koje je po svojoj zamisli i metodi nešto posve novo u slovenskoj historiografiji. Novost je poglavito u načinu enciklopedijskog razmatranja gospodarske i društvene problematike po strukama sa široko zasnovanim poglavljima (»geslima«). Obje knjige sadrže 35 poglavlja, a to su: (I. sv.) Viri in literatura, Kolonizacija in populacija, Vrste zemljišč, Enote agrarne posesti, Kolektivna kmečka posest, Enote individualne posesti, Poljska razdelitev; *Orodje in načini*: Uvod, Poljedelsko orodje, Urbanizacija zemljišča, Poljedelski obdelovani načini, Kulturne rastline, Vrtnarstvo, Vinogradništvo, Hmeljarstvo, Sadjarstvo, Živinoreja, Cebelarstvo, Gojitev sviloprejk, Gozdarstvo, Nabiralništvo, Lov in lovstvo, Ribištvo in ribolov; Organizacije za napredek agrarne proizvodnje, specialno šolstvo in strokovna literatura; *Domačije in njih povezava*: Kmečka hiša, Gospodarska poslopja, Kmečka naselja; Gospodarski obrat kmetije; (II. sv.) Soseske in druge podeželske skupnosti, Zemljiška gospostva, Podložniške obveznosti do zemljiškega gospostva, Kmečko prebivalstvo po osebnem položaju, Delavci v agrarnem gospodarstvu, Agrarna premoženjska razmerja, Razredni boji agrarnega prebivalstva.

Na kraju je dan sažetak na francuskom i njemačkom jeziku, spisak tabela, karata, slika i zemljovida, te veoma pregledni »Osebni in krajevni registar in Stvarni registar«. Autori su priložili također veoma dobre i funkcionalne brojne zemljopisne karte, grafikone, statističke tabele, skice i fotografije.

»Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev« (I. i II. svezak) u cjelini je djelo koje — zbog svog bogatog sadržaja, mnogovrsne problematike, načina obrade, metodološkog pristupa problematici (gospodarske i društvene povijesti) — zaslužuje izuzetnu pažnju. Poglavlja, od kojih su neka opsežna dok neka vrlo kratka, uglavnom su jedinstveno uređena. Najprije se donose pojmovi, zatim izvori i literatura, te povijesni razvoj određene problematike, a u pojedinim poglavljima navodi se posebno literatura — kao nadopuna za znanstveni aparat. Neka opsežna poglavlja (kao npr. »Kolonizacija in populacija«) imaju značenje rasprave. Štoviše, istakli bismo da je većina poglavlja po svojoj osnovi i načinu razmatranja problema uzorna. Smatramo, dakle, da ih možemo uzeti kao model u obrađivanju gospodarske i socijalne problematike. U preglednoj sintezi, autori su izložili dosadašnje rezultate znanosti na pojedinim područjima, ali su dali i vlastiti prinos određenoj problematici. Pri tom su upozorili na probleme koji su bili slabo obrađeni, zanemareni ili sporni. Po tome je ovo djelo svakako polazište za daljnje proučavanje određene gospodarske i društvene problematike. A po svojoj znanstvenoj vrijednosti, »Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev« je nesumnjivo odlično djelo, iako ne možemo reći, kao ni za bilo koje znanstveno djelo, da je bez pogrešaka, ili da je riješilo sve probleme.

Obrađujući u cjelini gospodarsku i socijalnu povijest Slovenaca, najtemeljitije ipak do 1848. iako djelo seže sve do drugog svjetskog rata, »Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev« daje sistematično i znanstveno obrađenu prošlost slovenskog naroda. To djelo nas upoznaje s izvorima, domaćom i stranom literaturom, donosi i nastoji riješiti znanstvenu terminologiju, prikazuje povijesni razvoj određene problematike na temelju dosadašnjih znanstvenih rezultata (domaćih i stranih) a većim dijelom na osnovu vlastitih istraživanja, kritički se osvrće na dosadašnje razne teorije i upozorava na još neriješene probleme. Uz to, valja istaći da je djelo izvanredno tehnički uređeno.

Uza sve to što će historičari uz pojedina poglavlja u buduće svakako dati stanovite primjedbe i nadopune, ovo djelo valja uvrstiti, po svom metodološkom pristupu i po znanstvenim rezultatima, ne samo među najvažnija djela slovenske nego uopće jugoslavenske historiografije. To djelo slovenske historiografije — po svom organizacijskom (timskom) radu, metodološkom razmatranju problematike (društvene i gospodarske) i po svom vrhunskom znanstvenom rezultatu — treba da nama (u Hrvatskoj) *postane uzor* i, prema sadašnjem stanju naše (hrvatske) historiografije (u organizacijskom i metodološkom pogledu) svakako *daleki cilj*.

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 16

ZAGREB

1983.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 400 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH-VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

RADOVI 16

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor
Ivan Tolj

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

ANTIC mr Ljubomir, Centar za istraživanje migracija, Krčka 1, Zagreb
AVRAMOVSKI dr Živko, Neznanog junaka 21b, Beograd
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet, Zagreb
BRANDT dr Miroslav, Filozofski fakultet, Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet, Zagreb
GOLDSTEIN Ivo, Filozofski fakultet, Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
JURIŠIĆ Ivan, Rakusina 21, Zagreb
KORUNIĆ dr Petar, Filozofski fakultet, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susjedgrad, Zagreb
MITIĆ dr Ilija, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Drago, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
PERIĆ dr Ivo, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik
RACKO Ljerka, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
SUPPAN dr Arnold, Sveučilište, Beč
ŠIMIĆ Lovorka, Krajiška 40, Zagreb